

IN SPITE OF ALL

ANNICA KARLSSON RIXON AND LENA MARTINSSON

Keywords

Translation, dialogue, Trinh T. Minh-ha, transnationality, postcolonialism, artistic research, gender research, activism, queer, women's rights

Summary

The article is based on a commitment and a desire to, in various ways, activist, artistic and scientific, engage in political and social change that reach across and between borders. And, at the same time, try to understand something more about how boundaries are made and transformed. The format for the article is a dialogue between Annica Karlsson Rixon, artistic researcher with a focus on photography and gender studies, and Lena Martinsson, researcher in gender studies and ethnology. They are both involved in transnational projects, Karlsson Rixon in Russia and Martinsson in Pakistan.

The state of normative positions at the time of the postcolonial critique stands as the starting point for the conversation. This critique has problematized Eurocentrism and the self-image and subjectivity of the Western researcher. Being an ethnographer and a photographer the postcolonial discourse is essential for further processes of knowledge. Yet, there is a conviction that its critique also points to the importance to continue working transnationally – in spite of all.

In the article positions of defiance as well as issues of multiple translations are challenged through discussions on photography, cameras, looking, writing, motif, queer, Women's Rights and community, or standing "near by". Of particular importance is the filmmaker and theorist Trinh T. Minh-ha, who writes about translations, but also exceeds the boundaries between academic and literary writing, and between filmmaking and theory.

The many disruptions that follow conversation as a method dismantle linear arguments, which also reveals something about the conditions of the traditional form of knowledge production.

Vad händer när begrepp, kroppar och idéer överskrider nationella gränser i forskningens namn? Vad händer med positioner kring makt, förståelse och förhandling om betydelse? Med utgångspunkt i mötet med Pakistan och Ryssland, och i dialogens form, lyfter Annica Karlsson Rixon och Lena Martinsson de perspektiv som trots allt gör den feministiska forskningen över gränser möjlig.

TROTS ALLT

ANNICA KARLSSON RIXON OCH LENA MARTINSSON

Vi är två forskare som arbetar med liknande teoretiska, metodiska och politiska frågor i våra respektive projekt. En av oss, Annica Karlsson Rixon är konstnärlig forskare med genusvetenskaplig inriktning, den andra, Lena Martinsson har en etnologisk och genusvetenskaplig bakgrund. De forskningsprojekt vi utgår ifrån bearbetar relationer över gränser så som mellan nationer, grupperingar, discipliner och begrepp. I det konstnärliga arbetet med fotografisk gestaltning undersöker Karlsson Rixon en translokala kontext där konstinstallationen *State of Mind* är del av forskningsresultatet. Verket belyser hbtq-personers levnadsvillkor i S:t Petersburg, Ryssland. Martinsson följer kvinnorörelser i Pakistan och de transnationella frågor dessa rörelser väcker.

I den här artikeln, som är utformad som en dialog, diskuterar vi ett engagemang som grundar sig i en strävan att på olika sätt, aktivistiskt, konstnärligt och vetenskapligt, delta i en politisk och social förändringsprocess som sträcker sig över och mellan gränser, samt att försöka förstå något mer om hur gränser görs och omvandlas.

Om trotset och seendet

AKR: Vi började ju prata med varandra utifrån en nyfikenhet på hur vi förhöll oss till etiska och politiska frågeställningar i våra respektive transnationella forskningsprojekt. Vi har fört denna diskussion under ett och ett halvt år och uppfattade båda tidigt att dessa möten gjorde något med vår kunskap.

LM: Ja, och det blev intressant att fundera över vad detta något var. Vi har suttit och spelat in våra samtal, vi har fört anteckningar och i omgångar har vi haft långa maildiskussioner. Denna associativa muntliga och skriftliga dialog har blivit en form av metod. De många brotten som följer med det här

Det är spännande, svårt och nyttigt, att bli avbruten.

sättet att arbeta hindrar oss från att följa den egna undersöknings- eller argumentationslinjen. Det är spännande, svårt och nyttigt, att bli avbruten, tvingad att se något från ett annat håll. Att inte få skriva fram sin ordnade historia, visar också på villkoren för den traditionella formen av kunskapsproduktion. Det här har blivit ett nytt och jämlikt sätt för oss att skapa kunskap.

AKR: Jo absolut, för mig är dialogen ett sätt att mötas via två forskningspraktiker som både är lika och olika, där du i första hand har en skrivande praktik och jag en visuellt gestaltande. Men både du och jag har ju kommit att fråga oss hur vi kan engagera oss över gränser, som forskare, konstnär och aktivister, och ändå upprätthålla ett aktivt kritisk förhållningssätt till det vi gör. Vårt samtal tar därför sin utgångspunkt i de normativa positionernas tillstånd vid tiden för den postkoloniala kritiken. Detta är en ju kritik som förskjutit, skakat om och problematiserat västfokuserat seende och många västerländska forskares självbild och subjektivitet. Vad gör den postkoloniala kritiken med vår aktivism, konst och forskning?

LM: Samtidigt är det viktigt att understryka att vi båda känner en frustration inför det vi gör. Vi är så medvetna om den postkoloniala kritiken, den har skakat om oss, och den finns med oss. Men, ändå, *trots allt*, så väljer vi att arbeta med våra projekt. Det finns en trotsighet hos oss båda att göra vad vi gör. Och denna trotsighet har kommit att bli en medveten utgångspunkt också i vårt samtal.

AKR: Jo, när vi definierade ett *trots allt* så hände det något, som en gemensam drivkraft som gör att det känns som en framåt-rörelse i våra diskussioner. Men det är också en känsla som är svår att ringa in och där har ju begreppet översättning blivit ett gemensamt teoretiskt redskap att utgå från och undersöka på olika sätt. Som jag ser det så öppnar *översättning* möjligheter för oss att uppmärksamma och undersöka globala rörelser och nya tillkomster snarare än att fastställa situationer och identiteter. Båda två har vi ju ett intresse för feministiska och postkoloniala teoretiker såsom Gayatri Chakravorty Spivak och Judith Butler, men för mig är filmaren och teoretikern Trinh T Minh-ha särskilt viktig eftersom hon inte bara skriver om översättningar utan också överskrider gränser mellan akademiskt och litterärt skrivande, och mellan filmskapande och teori. Hennes texter och filmer betonar multipla positioner, rytmer, gränser, mellanrum och pågående omvandlingar. Hon utmanar till att lyfta blicken bortom dikotoma uppdelningar och det västcentrerade.

LM: Jag håller med dig. Trinh T. Minh-ha är betydelsefull för oss båda. Särskilt

viktig, tycker jag, är hennes diskussioner om en hoppfull komplexitet i översättandet. Översättningar som görs är alltid ofullkomliga och de leder just därför till en ny eller omvandlad form av förståelse. Översättaren omvandlar det som översätts men omvandlas samtidigt själv, skriver hon.¹ Omvandling får betydelse för det fortsatta seendet. Hon skriver att den som ser är dömd att se fel, och att man därför måste avlära sig seendets privilegium, sätta det under press. Det skapas därmed en ny form av undersökande, som jag uppfattar alltid vara i området för det felaktiga, eller förskjutna, det omvandlade. Det formas, skriver hon också, en skamlös hybrid position när man far fram och tillbaka å ena sidan kritiskt blind och å den andra med kritiska insikter.² När jag läser henne tycker jag mig se vardagens kamper om att förstå, förstå fel och förstå på nytt, kamper som blir förtätade när jag reser men också när jag exempelvis samtalat med dig. Trinh talar också om seendet i översättandet, inte hörandet, inte läsandet.³ Det försöker jag också förstå, eller översätta.

Man kan knyta vår diskussion om översättning till frågan om och kritiken av representation. Etnografer och fotografer har ju kritiserats länge för att försöka representera människor och kulturer, representationer som riskerar att fungera som konstituerande speglar åt bland annat västlig hegemoni.⁴ Vi har dock, trots allt, rest iväg, mött, intervjuat och porträtterat människor som ofta definieras som icke-västliga. Vi försöker finna andra sätt att förstå vad vi gör som inte handlar om traditionell representation.

AKR: Jag kommer från en fotografisk tradition med rötter i det dokumentära, men bär också med mig en kritik av denna tradition och den fotografiska bildens tillämpning.⁵ Jag drivs av att utmana traditionen men även att undersöka den kritiska diskursen genom att fortsätta att arbeta med fotografi och relatera till berättelser utifrån en verklighet i sociala och politiska kontexter – ett *trots allt*. Jag är intresserad av hur det fotografiska kan utmanas och kritiseras i relation till verklighet och representation, när verkligheten samtidigt är meningsbärande för verket. Att använda fotografiets avbildande kvalitéer och dess omedelbara anknytning till en synbar verklighet ser jag som mediets mest brännande potential och utmaning.

Att arbeta med *State of Mind* har för mig satt spänningsfältet mellan representationer, dokumentär och etik på sin spets. Bland annat är personerna i verket del av ett samhälle där det finns olika grader av risk att framträda i sammanhang som adresserar hbtq-frågor. Samtidigt är det ett politiskt statement att framträda i egen person i ett konstverk där en diskussion om homosexuellas vardag och rättigheter diskuteras, det finns förväntningar på vårt arbete om synliggörande och hbtq-aktivism. Men ingen kan förutse hur förutsättningarna för det privata livet förändras, eller omfatta situationen i Ryssland, som ju har förändrats avsevärt sedan vi gjorde vår materialinsamling. Två stora hbt-organisationer som arbetar både nationellt och internationellt har startat upp i S:t Petersburg efter det att vi gjorde verket, men det

har också introducerats en rad av nya lagar som förhindrar hbtq-aktivism. För vår del innebär detta att vi vid varje utställningstillfälle måste sätta oss in i den då rådande situationen eftersom allt förändras ständigt. Och vi har ett kontrakt med de medverkande som utlovar en pågående dialog inför varje utställning. Vi gör temporära förändringar i installationen om någon önskar, som att lyfta ut fotografier eller redigera om filmfilerna. Som del av ett *trots allt* hanterar vi detta iscensatta konstverk med starka kopplingar till verklighet genom att också kontextualisera arbetet i de olika sammanhang där installationen visas. Vi reser med verket och inleder samarbeten i form av workshops och seminarier kring det tillsammans med lokala aktivister, konstscenen och akademikervärlden. Det är i denna fortlöpande dialog som verket översätts på olika platser, men där vi konstnärer också är aktiva personligen. Senast, i september 2012, ställdes *State of Mind* ut som en del av Queer Culture Festival i S:t Petersburg och var där i högsta grad del av en rörelse som handlar om rättigheter. Där hade verket som representation, att synliggöra en marginaliserad och utsatt grupp, betydelse. Aspekter av verklighet och igenkännande var betydelsefulla, även kopplingen som verket har till risk/mod.

LM: Det finns mycket i ditt svar som jag vill komma tillbaka till. När jag läser det klingar Donna Haraways diskussion om seende, situerad kunskap, etik och ansvar igenkännande.⁶ Ni visar hur era kontakter och kontexter pågående är med i skapandet av verket. Jag skulle därför gärna vilja relatera ert sätt att arbeta med ett tidigt uttryck för postkolonial kritik som kom med Trinhns film *Reassemblage* från 1982. I filmen fokuseras människor i en by i Senegal samtidigt som Trinh talar om en etnolog som också finns i byn. Etnologen som ska vara där mitt i, och vill vara en av "dem" för att kunna "tala om" dem, "speak about", för att uppnå objektivitet, kontrasteras mot Trinh som istället står, som hon säger "near by" och försöker utmana den antropologiska diskursen.⁷ I hennes film görs, uppfattar jag, etnologens/antropologens roll omöjlig medan filmarens, "near by"-position, där hon filmar byinvånare ur en rad olika vinklar, framstår som tänkbar. Trinh håller i kameran och hon är närgången, hon upprepar på många sätt antropologens seende och perspektiv och hon kryper inpå hud och bröst på dem hon filmar, om än från många håll. De håller dock på med sitt, är inte med. De talar heller aldrig i filmen, på sin höjd sorlar de i bakgrunden, däremot får etnologen och en hjälparbetare röst. Det är lätt att hålla med om kritiken mot etnologen. Men jag tycker inte att hon löser problemet med objektifierande representation av byinvånarna. Här finns ett avstånd jag inte uppfattar i exempelvis ert verk. Jag funderar också över vad som hänt om hon vänt kameran mot sig själv, utmanat den egna positionen. Vad gör hon och vad gör hon där?

AKR: Trinh talar i flera texter och intervjuer om konstnärliga översättningsprocesser utifrån sitt filmskapande, kanske kan man beskriva det som att översätta idé/kunskap/intuition/emotion till materialitet. Hon poängterar att det inte bara handlar om att göra politisk film men att filma politiskt. Att filmiska skapande verktyg såsom rytmen i redigering i sig är politisk handling. Jag tänker att det är detta filmiska som utgör hennes närvaro i *Reassemblage*, och som kanske också svarar på vad hon gör där. Vad jag förstår så är det sin egen antropologiska upptagenhet, sin egen blick, som hon främst vill utmana, men utan att för den skull "tillgripa själv censur".⁸ För mig upprepas därför inte ett seende, men cirkulerade bildmotiv repeteras där filmens rytm gör något annat. Trinh strävar inte efter att skapa alternativa bilder eller lösningar med sina filmer, men genom rytmen och lagren störs och synliggörs representations politik.

När du i din artikel *Vid sidan av* beskriver din frustration över att resa till Pakistan och bära med dig en internaliserad postkolonial kritik använder du fotograferandet som metafor. Dina bilder hotar "att bli exotiserande och andragörande"⁹ för att de ingår i en västerländsk diskurs som innebär att manifesteras en maktordning. Men vad du gör är att ta ett fotografi av det du ser! Är det fotografierna som stör eller är det vad bilderna gör med oss som blir störande? Vad vi gör med bilderna? Detta är frågor som i hög grad upptar mig i mitt konstnärskap och som har lett mig in i forskningen. I *State of Mind* iscensätter

vi porträtt av mindre grupper i S:t Petersburg. Det är trygga bilder och på ytan stör knappast de stolta och vänligt leende kvinnorna. När vi tog fotografierna så utgick vi från hur lesbiska och bisexuella kvinnors gemenskap och aktivism konstruerades i

Är det fotografierna som stör eller är det vad bilderna gör med oss som blir störande?

staden när vi var där 2006-2007. Då fanns inga större, etablerade organisationer, det aktivistiska arbetet kretsade kring enskilda personers och mindre gruppers initiativ. Skapandet av sociala forum och kulturella evenemang var de aktiviteter som erbjöds. En mer politisk aktivism, som att organisera sig kring hbtq-rättigheter, upplevdes inte vara möjlig bland dem vi träffade, och en liknande bild ges av Moskvas lesbiska miljö under samma tid.¹⁰ Porträtten visar framför allt vår relation till personer som kommit att bli våra vänner, men det avväpnande uttrycket som inte är sexualiserande möjliggjorde att verket kunnat visas i den postsovjetiska regionen utan att provocera till oönskade negativa reaktioner. Bristen på representation av homosexualitet i rysk media likväl som i samhället i stort gjorde att koppling till ett sådant tema i ett konstverk verkade främmande för en heteronormativ blick. Men å andra sidan kan referensen till något familjärt framstå som mest störande för den homofobiske betraktare som kanske plötsligt förstår vad den ser först när bilden kommit lite för nära. Verkets situerade och performativa kvalitéer blir avgörande, men

innebär självklart också att det vi översätter till verk inte alltid översätts likadant av den som betraktar.

LM: Du refererar till en tidigare artikel jag skrivit, vars namn *Vid sidan av* anspelar på en vetenskap om att inte vara delaktig, behövd eller ens önskad som västlänning och liknar därigenom Trinhns positionering "near by". Artikeln handlar bland annat om hur jag drabbades av handlingsförklaring när jag kom till Pakistan första gången. Jag berättar i texten om att jag bokstavligen inte klarade av att lyfta kameran och ta en bild eftersom jag upplevde att bilderna bara skulle bli ytterligare stereotypa representationer av de Andra. Jag hade inte förmågan att störa denna representationens politik i fotoögonblicket och jag kunde inte heller föreställa mig att jag skulle kunna använda bilderna senare på ett bra sätt. Det är en viktig skillnad mellan mig och min förmåga respektive Trinh och dig och era sätt att arbeta med bild.

Jag håller dock inte med dig om att berättelsen med kameran var en metafor för någonting annat. Den är ett exempel på förkroppsligad postkolonial kritik. Med mig blev kameran ett repetitionssubjekt som skulle återskapa ett kolonialt Vi och Dom. Kameran som apparat har ju otrolig betydelse för vårt seende. Den förtätar, menar jag, seendet till urskiljbara och avgränsade bilder och har därigenom bidragit till att exempelvis producera det seende jag nu såg vissa motiv med.¹¹ Kameran och dess bilder kan ju också, som när de är med dig, göra det motsatta och utmana vaneseenden. Jag kan därför inte skilja motivet från seendets

eller representationens politik. Motivet blir en effekt av kamerans görande liksom av exempelvis mitt såväl av kolonialitet som av postkolonial kritik formade seende.

Handlingsförklaringen inträdde också när jag skulle skriva. Det tog mig tre år att börja visa bilder och texter. Artikeln du läste var den första. Det tog flera år innan nästa kom. Det betyder inte att jag inte hållit på med globala frågor. Jag har jobbat med svensk och europeisk jämställdhets- och jämlikhetspolitik utifrån queer, intersektionell och postkolonial kritik under en lång rad år. Jag dekonstruerade bilder av väst och de Andra i dessa västliga material. Det var dock ett arbete som jag fann allt mer otillräckligt. Att dekonstruera, i det här sammanhanget, var att möjliggöra en sårbarhet. Men det räcker inte. Någonstans handlar det om att låta sig transformeras inte bara genom att veta att man har fel, att bli deplacerad (dekonstruera den egna positionen) utan också genom att ta in något från andra och annat, kort sagt att bli både översatt och att översätta, att möta och ta till sig andras berättelser, att försöka se igen, se fel, eller att (av)lära sig något om vad som pågår på fler platser än den föreställt egna och utsätta sig för att bli omvandlad av detta seende.

AKR: När jag använder ordet metafor tänker jag att man gärna exemplifierar med fotografier när man problematiserar om kolonialism och den Andre. Även om kameran riktas mot ett valt motiv blir fotografiet en mer omedelbar översättning av verklighetens scener än en text som skrivs och redigeras i efterhand. Blir kameran

farligare för att det du repeterar är bilder som redan finns i dig, bilder du redan sett som representation av den Andre och som är svåra att göra annorlunda? Jag kan relatera till känslan att vara ställd inför motivet och sitt eget seende. Det var en lång process för oss att arbeta fram *State of Mind*. Hur skulle vi översätta det queera S:t Petersburg i verket? Hur framträder våra olika positioner i relation till det vi vill gestalta: att vara både innanför och utanför en gemenskap, att se sitt eget privilegium, att bära röst åt gemensamma berättelser? Hur förmedla (själv) reflektion i konstverkets estetiska utformning? Men, även om *State of Mind* uttrycker vår konstnärliga röst när vi iscensätter den verklighet vi förhåller oss till, så är det verkliga människor som agerar inom konstverkets ramar. Det är deras porträtt och de som framför sina berättelser. Jag förstår vår maktposition som konstnärer, att vi bär ansvaret för vårt arbete, och verkets uttryck och innehåll. Men jag kan inte entydigt skilja på ett vi och dom. Dessa förkroppsligade betraktelser är röster som får mig att se min privilegierade plats som både svensk och queerperson, eller som konstnärlig forskare som har statligt stöd att göra konst.¹² Men jag är också "dom" och del av en transnationell rörelse för hbt-rättigheter som har direkt inverkan på mitt liv. Exempelvis tvingades jag och min före detta amerikanska partner flytta från USA för att vår relation inte erkändes lagligen på federal nivå. Jag fick inget uppehållstillstånd vilket jag hade fått om vi varit ett gift straight par. Ett annat faktum är att Anna Viola Hallberg, som jag arbetar tillsammans med, och jag hade möjlighet att göra ett arbete som *State of Mind* utifrån våra multipla positioner som svenskar, forskare och etablerade konstnärer som med ett långvarigt engagemang skapar kontakter med aktivistnätverk i Ryssland. Det är vårt konstnärliga arbete, men vi ser det också som en handling i skapandet av gemensam historia.

LM: Jag vill knyta an till din diskussion om ojämlika positioner och om mina kontacters delaktighet. Jag är exempelvis medveten om att det finns en uppenbar ojämlikhet i att få vara den som kommer resande och få bli störd och dekonstruerad för att sedan återge något här hemma. Jag försöker hantera detta genom att tillsammans med andra möjliggöra för Pakistanska aktivister, som själva inte är välbärgade nog att kunna resa men som är representanter för eller jobbar tillsammans med de fattigaste, att resa hit.¹³ Ska vi komma till dem ska de också komma hit. När de kommer till väst översätter eller artikulerar de sitt engagemang och därmed kan de bidra till att en västlig förståelse av vad det är att vara kvinna från de lägre skikten, ja även de subalternerna, i Pakistan, kanske kommer att förskjutas. De låter sig naturligtvis också påverkas av allt de ser och hör här och översätter på ett eller annat sätt detta. Det är inte förutsägbart hur dessa transformationer sker eller vad som omvandlas. De arbetar med globala

översättningsprocesser. Det är inte bara de välbärgade i nord/väst eller syd/öst som ska göra det.

Deras internationella arbete men också mitt hoppas jag kan bidra till ett utvecklande av förmåga till mottaglighet här i Sverige och i väst. Jag tror att en insikt om den betydande kamp som många i exempelvis Pakistan för kan förändra människor i västs tro på sig själva som de enda motorerna i globala demokratiska förändringsarbeten. Trinh talar om en pendel mellan att vara kritiskt blind - man ser bara eländet i Pakistan och hur kvinnor lider – och få kritiska insikter, insikter som öppnar för oväntade förståelser eller möjliga omvandlingar. Det är insikter som också bidrar till att det sker en deplacering i betydelsen att man tappar sin uppfattade plats, blir förskjutet och sårbar. Det kan te sig paradoxalt, men jag menar att just denna sårbarhet är viktig också för verkligt politiskt erkännande av andras perspektiv. Det handlar om att gå från global avpolitiserad välgörenhet till global politik.

Språket – Queer, Tema och Women’s rights

AKR: Ett översättningstema vi inte diskuterat är den rad av transnationella begrepp som återfinns i vår forskning, exempelvis *Women’s Right* (WR) och *Queer*.

LM: Ett problem som jag ser redan i ordet “översättning” är att det lätt följer en idé om tid och riktning, något översätts till något annat, något var först och överfördes till något som blev till senare. Ett annat problem är att det kan framstå som om det “bara” handlar om att göra något begripligt. Båda dessa begränsningar utmanas dock i exempelvis Trinh och Butlers diskussioner om översättning.¹⁴ De påminner om att översättning är dubbel, eller kanske till och med oriktad. Den förändrar flera förståelser, bär på dekonstruktioner, och i översättningar finns många parallella källor, platser och temporaliteter. Tiden måste också förstås som dubbelriktad. Samtidigt skapas nya innebörder och faktiskt också nya tänkbara positioner. Och mitt i detta motsägelsefulla flöde befinner vi oss, blir vi till.

Det är därför viktigt att inte stanna vid tanken att exempelvis WR kommer från väst och blir översatt (senare) i andra kontexter. De pakistanska forskarna och kvinnorrättsaktivisterna Farida Shaheed och Aisha Lee Shaheed poängterar att frågan om kvinnors rätt inte kan sägas ha ett enda ursprung i väst. Idén om att WR transporterats till andra delar av världen menar de är mycket problematisk och nykolonialiserande.¹⁵ Vad som idag benämns som WR har en lång tradition i exempelvis muslimsk kontext. Det är också uppenbart att WR knyter an till en rad olika traditioner och religioner som gör begreppet översättnings- och

förändringsbart i olika sammanhang.¹⁶ Många är de kvinnor som exempelvis relaterar till Koranen, de till och med säger att WR kommer från denna text. Det är en form av feminism som hämtar kraft från Koranen, muslimsk feminism. WR översätts i en kontext som den också kan sägas komma ur.¹⁷ I WR klingar, för olika öron, bland annat muslimska, kristna, ateistiska förståelser såväl som en upprepad global retorik om mänskliga rättigheter, det är en rad igenkännanden som ger styrka men också utsatthet. Vad WR gör och hur det görs är därmed inte heller givet.

Butler skriver i sin bok *Osäkra liv* att det inte är möjligt att "älägga kvinnor som står inför hotet om imperialistisk ekonomisk exploatering och kulturell utplåning ett politiskt språk som utvecklats inom första världens kontext".¹⁸ Jag ser ett problem med att hon så starkt betonar utvecklandet av det politiska språket som något som kommer från första världen. Jag tänker på den kamp som pågår bland pakistanska feminister och kvinnorrättskämpar att visa att kvinnors kamp för sina rättigheter också sedan länge finns i sydasiatisk kontext. Det är också ett problem i att bara fokusera på hotet från väst. De här kvinnorna kämpar ju mot så många olika former av förtryck och övertaganden av deras livsrum som inte på något vis kan begränsas till det som kommer från väst. Att inte se mångfalden av förtryck och exploateringar utan bara det man själv måste ta ansvar för är ju en annan form av ignorans. Att i väst göra kampen för rättigheter till västlig är också en form av imperialism som spelar patriarkala och

konserverativa krafter i exempelvis Pakistan i händerna. Det som möjliggjort att begreppet WR fått sådan betydelse runt om i världen kan just ha med detta att göra att det är översättningsbart, det vill säga redan är del i människors tänkande i olika delar av världen. Det är kamper som beräppliggjorts och översatts som WR. Det är ett resande begreppsliggörande, utan egentlig hemmahamn och med en mångfald av varianter.¹⁹

Hur ser du på era begrepp som ni omfattar? Vad händer i era översättningar?

AKR: Anna Viola och jag ställdes omedelbart inför frågor om översättning när vi började diskutera hur vi skulle formulera oss kring vårt projekt, i relation till dem i S:t Petersburg som vi ville få kontakt med men också inför andra när vi berättade om *State of Mind*. Hur översattes vår egen vokabulär i en rysk kontext? Jag bar med mig Queer från Kalifornien där jag bodde under 1990-talet och det är något som återkommer i mitt konstnärliga arbete. För oss var queerbegreppet användbart när vi arbetade med *State of Mind* för att det omfattar både teori och aktivism, men även som ett paraplybegrepp för en mångfald sexuella identiteter.²⁰ Tiina Rosenberg skriver om queerordets introduktion i Sverige och hur det till en början bara hade relevans i en begränsad akademisk krets, medan det för gemene person var "ett i raden av obegripliga ord som inte tydligt signalerade något egentligt innehåll".²¹ Det främmande ordet hade förlorat sin speciella betydelse och anglosaxiska historia, det landade i en zon av

översättningsförvirring. Skillnaden mellan Woman och Queer är kanske att det finns en global idé om figurationen kvinna? Även om Women's Right översätts olika så existerar redan föreställningen om kvinna på olika

Det var inte självklart att använda Queer, eller det ryska Kvir, eftersom det tillämpades mycket begränsat i Ryssland 2006. Så vad skulle vi säga?

platser, om än med olika förförståelser. Begreppet Queer har däremot en riktning från USA där det har en historisk och språklig förankring. Queer rör sig ut till andra platser i världen och i länder som Ryssland och Sverige är det inte kopplat till ett ord med en förförståelse som Woman. Man måste skapa sig en relation till begreppet innan det går att översätta. För oss blev detta något vi måste förhålla oss till då vi introducerade vårt projekt, det var inte självklart att använda Queer, eller det ryska Kvir, eftersom det tillämpades mycket begränsat i Ryssland 2006. Så vad skulle vi säga?

En första fråga till dem vi mötte i S:t Petersburg blev därför vilka ord som användes, och vi blev då snart konfronterade med något som vi inte kunde översätta till något vi självklart kunde relatera till: Tema. Direkt översatt till svenska så betyder det samma sak, det vill säga tema, men i Ryssland är det ett kodat ord för en sfär unga kvinnor vars innebörd förstås av de som är initierade. Vi försökte översätta med engelskans

Dyke men det tycktes inte stämma, något vi förstod som att Tema aldrig haft den typ av negativ konnotation som både Dyke och Queer har i sitt ursprung i. Vi hade svårt att greppa Tema och det visade sig dessutom vara ett flytande begrepp som översattes olika för oss beroende på vem vi talade med. Det kunde översättas "gay", men gällde bara för lesbiska (lesbianka). Från en annan person fick vi förklaringen att Tema var en livsstilsbildande subkultur kring musik och kläder som dominerades av unga lesbiska, men som även en del straighta kvinnor var del av. Sist jag diskuterade ordet var sommaren 2012, då med Anastasia som arbetar för Russian LGBT Network. Anastasia har bott i USA och talar flytande engelska. För henne betydde Tema något skamligt, en förstärkning av något som redan var osynliggjort. Det var ett ord som stod för själv censur och en acceptans att inte kunna leva öppet. Men kanske grundades hennes uppfattning i en västlig idé om att "komma ut".

LM: Du pekar ut översättnings tillfälligheter och möjligheterna med att vi är dömda att översätta fel, som Trinh var inne på. Exemplet visar, tycker jag, hur vi alltid befinner oss i dessa mellanrum och överlappningar. Det får mig att tänka på översättningens problematik i mötet med mina kontakter. Vi talar inte samma språk. En del av dem kan inte läsa, eller håller på att lära sig. Några är lärare men kommer själva från bakgrunder där det inte var meningen att de skulle utbilda sig. Vår kommunikation sker genom en mycket bokstavlig översättning, det vill säga genom tolk eller

genom att vi pratar engelska. Att som fattig erövra engelskan i Pakistan är mycket viktigt, det är att göra en klassresa i sig samtidigt som engelskan som signal för överklasspositioner därmed försvagas. Mina kontakter talar också många olika språk. I en och samma organisation, på ett och samma kvinnomöte finns flera olika religioner, traditioner och språk. Alla, inte bara jag och kvinnorna i deras möten med mig, utan också i deras möten med varandra, befinner sig i språkliga och kulturella översättningar och omvandlingar.

Mitt i allt detta har begreppet WR kommit att bli något jag själv kan följa när och om det dyker upp. Jag kan känna igen det – vilket är ett exempel på betydelsen och begränsningen av mitt seende – och se vilken roll det spelar och vad det gör och hur det blir till i olika sammanhang.

WR får också stor betydelse för hur man uppfattar sig som politiskt subjekt. Många av dem jag träffat i Pakistan hade kommit i kontakt med begreppet WR genom utbildningar som såväl pakistanska NGO:s som internationella organisationer höll i. De berättade om före och efter de fick reda på att de hade rättigheter och att det står i den pakistanska konstitutionen att de faktiskt har det. De har berättat hur det förändrat deras liv. Jag tänker på den situation då kunskap om detta erhålls som en slags talakt i butlersk mening.²² Det gör något. Det skapar könad politisk subjektivitet och delaktighet. Just detta har jag också lärt mig genom att tänka översättning, eller kanske pågående omvandling och tillblivelse. WR får olika innebörder i Sverige respektive Pakistan. I Sverige uppfattar många av oss radikala på vänsterkanten frågan om rättigheter som ett tillbakasteg, till något som innebär en individualisering av den feministiska kampen, rättigheter istället för strukturförändringar och strukturförändrande reformer.²³ I Pakistan är inte den svenska översättningen relevant.²⁴ Att befolkningens idag tystade skikt, det må vara kvinnor, subalternerna eller andra, skulle få tillgång till sina rättigheter och därmed en röst är i sig en strukturförändring.²⁵

En fråga om gemenskaper

LM: Ett tema som återkommer i den här artikeln är relationen mellan oss och våra kontakter. Är vi med i en gemenskap eller vid sidan av? Vilka positioner har vi? Under arbetets gång har du vid flera tillfällen sagt att våra projekt skiljer sig åt och att ni, till skillnad från mig, ingår i en gemenskap. Du har sett det som olika villkor för hur vår kunskap blir till. Kan du berätta vad du menar?

AKR: *State of Mind* ingår i en trilogi där vi använder oss av våra personliga nätverk för att genom konstnärligt arbete undersöka konstruktioner av gemenskap,

identitet och maktordning. I de två andra projekten utgår vi från en biologisk familj och ett professionellt nätverk bestående av konstnärskollegor. Projekten kan också sägas ha sin utgångspunkt i klass respektive genus. *State of Mind* tar avstamp i gemenskaper kring vänskap, kärleksrelationer och sexuella identiteter. Likväl som mitt intresse för fotografi grundar sig i gränser och överskridande mellan verklighetsskildring och mediekritik, så är jag intresserad av identitetskonstruktioner och performativitet i relation till identitetskategori som exempelvis politisk nödvändighet – att gruppera sig för att kunna åstadkomma förändring.²⁶ I *State of Mind* valde vi att rikta oss mot en situation där vi inte redan ingick i ett etablerat nätverk. Idén var att se hur vi kunde bli delaktiga i en gemenskap på en plats där vi var främmande, vi ville undersöka och utmana vår egen bild av tillhörighet.²⁷ Gemenskapen i S:t Petersburg var något vi fick arbeta för och konstruera. Den gemenskap som *State of Mind* bygger på tillskrivs inte självklart våra kroppar, det vill säga vi översätts inte givet som "lesbiska" eller "queers" i möten med andra, på ett sätt som jag föreställer mig att du får ett könat bemötande som "kvinna" i Pakistan.

För att bli del av gemenskapen måste vi "komma ut" via upprepade handlingar och berättelser och denna process av positionerande präglar vårt arbete med *State of Mind* på många sätt.²⁸ Frågor om gemenskap och utanförskap görs till ett villkor för projektet som genomlyser uttrycket i konstinstallationen och är

grunden till vårt samarbete med aktivisterna och andra.

Men samtidigt som vi vill placera oss reser vi ändå bort till en geografiskt närbelägen plats, det tar en och en halv timma att flyga till S:t Petersburg från Stockholm. Många av de som bor i staden har flyttat dit från platser mycket längre bort trots att de kommer från samma land. Vi håller oss inom Europa, men med en kännbar historisk och politisk skillnad mellan ett öst och ett väst. Övervägande är människor i stadsbilden vita, även de som deltar i projektet. En svensk kulturjournalist konstaterar igenkännande när hon senare ser utställningen att flera av kvinnorna på fotografierna "skulle kunna smälta in på vilken svensk medelklassställning som helst".²⁹ Men även om det finns många likheter så har vi ingen språklig gemenskap. Anna Viola och jag talar inte ryska och enbart en handfull av dem vi lär känna talar engelska, men istället för att anlita professionella tolkar hämtar vi översättare från vår "community". Det är unga kvinnor som ställer upp som volontärer och det som brister i språklig översättning kompenseras med att vi får hjälp med att översätta det queera S:t Petersburg, något som kräver en insiders kunskap och inkännande.

Som ett exempel på hur vi försöker skapa en komplexitet som visar på olika positioner i verket är dessa ständiga förflyttningar mellan gemenskap och ett "vid sidan av" en utgångspunkt i videoinstallationen. När vi installerar *State of Mind* bygger vi oftast ett yttre rum med fotografierna och

ett inre med rörlig bild och ljud. Liksom fotografierna är rummet med de filmade intervjuerna uppbyggt som ett grupporträtt med sju monitorer som är monterade på runda metallstänger. Installationen innehåller sammanlagt ett fyrtiotal personer som ger sin berättelse om situationen för hbtq-personer i staden, men det finns ingen information någonstans om hur många det är eller på vilken monitor man hittar de olika personerna. Vid varje skärm hänger ett par hörlurar, en i taget kan lyssna. Besökare stannar längst bak som betraktare av ett scenario, rör sig obeslutsamt omkring i rummet och lyssnar lite här och lite där, eller fastnar vid någons berättelse och lyssnar länge. I bakgrunden finns en projektion av en oroligt virvlande Neva, floden som delar S:t Petersburg. En ljudslinga med förvridna ljudupptagningar från staden fyller rummet med en smått ödesmättad och orolig stämning. Det är ett instabilt grupporträtt man får ta del av här, till skillnad från de stoiska kvinnorna i det yttre rummet. Människor flimrar förbi på skärmarna, historier delas eller missas för att man var upptagen någon annanstans. Det finns ingen början och inget slut. Ett aktivt deltagande krävs, vems historia väljer jag att ta del av?

Din ingång i ditt projekt i Pakistan är forskarens och aktivistens. Du diskuterar din vithet, västerländskhet, klass (i form av utbildning/kunskap), men vad betyder det att du är/kodas som ”kvinna” i relation till dem du träffar? Ska jag anta att könstillhörighet som ett villkor för att göra ditt projekt är självskrivet?

LM: Bra att du faktiskt tvingar mig att fundera över detta. Att jag i någon mening definieras som kvinna är av avgörande betydelse för att jag kan göra det här projektet. Flera av mina kontakter visar sig inte för män utanför den egna familjen, kommer en man in i rummet tystnar de och drar sjalen för ansiktet. Hade jag definierats som man hade jag kunnat ge dem dåligt rykte. Kvinnopositionen är villkoret. Men observera att det inte handlar om identitetspolitik, i betydelsen att jag tror att vi är ett gemensamt vi som sluter oss samman över gränser för att vi definierar oss som kvinnor och bedriver samma kamp. Det handlar om att vi knös in i ett gemensamt rum och i detta rum är jag inte en av dem. Jag kan solidarisera mig med deras arbete men jag är vid sidan av, eller kanske ”near by”. Flera av mina kontakter och jag faller lätt i skratt tillsammans, vi kan skoja och ironisera. Vi har också ett gemensamt engagemang mot orättvisor och förtryck. Men vi för inte samma kamp, även om de kan förstås som påverkade av och betydelsefulla för varandra. Det handlar också om att vi har olika positioner, att jag kommer från ett problematiserat exploaterande väst, är vit och kan resa. Jag får också ofta en känsla av att jag inte är kvinna i betydelsen möjlig att identifiera sig med. Jag utgör inget alternativ, kan exempelvis inte fungera som någon före- eller motbild, och är därför inte heller något hot för någon. Jag kan känna att mina åsikter kan avfärdas eftersom jag kommer från en annan värld, jag är i vissa lägen inte översättningsbar i betydelsen möjlig att ta till sig. Ibland funderar jag på om jag nästan uppfattas som

könlös. Det motsatta gäller naturligtvis också. Jag kan känna mig djupt oförstående inför mina kontakters bevekelsegrunder eller argument. Jag förstår helt enkelt inte.

Jag måste framstått som naken. Jag var pinsam och skojig.

Avstånd kan också bli tydligt när jag inte lyckas göra kön rätt. Bara detta att jag inte behärskar klädspråket. En gång kom jag till ett kvinnomöte i en landsortsstad. Jag hälsade och vi skojade lite och sedan satte jag mig i ett hörn för att invänta att mötet skulle börja. Jag la märke till att deltagarna pratade med varandra som om de hade ett problem och till slut kom en av dem, som är just den som jag har allra lättast att skratta med, fram till mig. Hon hade ett underfundigt leende och viskade till mig, ”Lena, du har glömt sjalen”. Vi fnissade och jag reste mig snabbt och gestikulerade till de andra att jag glömt sjalen, vilket de ju redan visste, alla skrattade och jag sprang och hämtade den. Jag måste framstått som naken. Jag var pinsam och skojig. Jag hade inte haft någon känsla av att något saknades, men tillrättavisades. Det handlade om en misslyckad kroppslig översättning som jag tror jag blev förlåten men det var ändå en händelse som antydde ett avstånd, en påminnelse om olikhet, om allt det där jag inte förstår, förstått, svalt och förkroppsligat.

Men vi kan absolut också ha liknande upplevelser. Vi brukar exempelvis stanna på ett litet café när vi ska ut mot öknen. Vid ett

tillfälle hade vi en extra nitisk chaufför med oss. Han ordnade så att vi kvinnor skulle sitta i ett separat rum på banken som låg alldeles bredvid. Skälet var att vi inte skulle vistas i samma lokal som män. Jag har suttit i många sådana rum, vid sidan av, bakom ett draperi, men nu växte frustrationen. Jag kände mig arg, resan med den gamla jeepen hade varit lång, skakig och mycket varm. Jag hade sett fram mot mitt te på caféet och sa att jag verkligen ville sitta inne i caféet, där man kunde se alla bakverk och alla människor (män). Vi beslöt oss, trots allt, för att gå in till caféet, och Neijma, min aktivistiska vän, skrattade och skakade på huvudet men var med på att vi skulle stå på oss. Att sitta på caféet innebär dock att man gör kön fel. Men skälet till att jag ville sitta på caféet var inte aktivistiskt, inte pedagogiskt, inte med bästa vilja i världen kan jag heller säga att det var en del i min forskning. Det hade mer att göra med att det känns kränkande att bli undanskuffad, placerad i andra rum på restauranger och allt vad det kan vara, att inte få vara med i det offentliga och att bli definierad utifrån kön och heterosexuella antaganden. Jag vet att mina kontakter känner på liknande sätt. De är urförbannade på att få höra glåpord efter sig om de är ute på stan och dödströtta på och kränkta av att män stirrar på dem. Att få män att sluta med dessa trakasserier är en stor fråga som pakistanska kvinno- rörelser jobbar hårt med. Det stiftas lagar om det och det görs informationsmaterial så det är verkligen inte bara mina upplevelser. Jag menar inte att vi kan jämställa våra upplevelser, att de är samma. Villkoren för upplevelserna är så olika. Men jag tror

man kan säga att vi kan förnimma något som liknar, en slags kroppslig upplevelse. Alltså, positionen kvinna är central för vad jag upplever och hur jag blir (o)begriflig eller omvandlad för mig själv och andra, hur jag placeras, för vilka känslor jag får, och andra får. Därmed är det givet att den är totalt avgörande för vad jag får för någon slags kunskap.

AKR: Om vi nu sammanfattar vårt samtal så har vi provat trotsighetens position, men också signalerat en osäkerhet inför vad vi håller på med. Vi har diskuterat översättningens problematik genom att tala om fotograferande, kameror, seende, skrivande, motiv, positioner, handlingsförklaring, queer, Women's rights, Tema och gemenskaper eller innebörder av att vara vid sidan av. Mötena med andras kamper möjliggör fler berättelser och perspektiv. Ja, att bara granska den koloniala och/eller västliga traditionen blir repetitivt och kanske därmed kolonialt eller västcentrerat i sig. Trots, men lika mycket på grund av, den postkoloniala kritiken verkar vi båda behöva arbeta transnationellt. Men har vi egentligen lärt oss något via översättning, har vi blivit annorlunda?

LM: Jag tycker nog att Trinh. T. Minh-has översättningsbegrepp har hjälpt mig att vara trotsig men på ett ansvarsfullt sätt. Jag har fått undersöka positionen översättare och betydelsen av att kunna omvandlas och omvandla och jag tänker mig numer översättare bland ryska, pakistanska och svenska aktivister, konstnärer och forskare. Samtidigt så här, när vi måste sätta punkt i slutet av vår artikel, fascinerar jag igen över att vi inte arbetat oss fram till en slutsats. Vi har istället avbrutit, frågat, stoppat upp, tagit om. Vi har inte kommit fram till någon slutsats men ändå enträget omprövat. Men det är väl inte heller slutsatser vi eftersträvar, utan vi vill väl snarare peka på vikten av vårt käbbel om ett pågående arbete med att tänka annorlunda?

Noter

- 1 Trinh T. Minh-ha: *Elsewhere, Within Here*, Routledge 2011, s. 42.
- 2 Trinh 2011, s. 42, s. 51 ff.
- 3 Trinh 2011, s. 40 ff.
- 4 Se exempelvis Edward Said: *Orientalism*, Ordfront 1978, s. 33 f., Gayatri Chakravorty Spivak: "Can the Subaltern Speak?", *Marxism and the Interpretation of Culture*, Cary Nelson and Lawrence Grossberg (red.), University of Illinois 1988, s. 271-315, Linda Berg: *InterNacionalistas*, Bokförlaget H.ström 2007, s. 25, 43.
- 5 Se exempelvis Roland Barthes: "The Photographic Message", *Image, Music, Text*, Hill and Wang 1978, s. 15 ff.; Martha Rosler: "In, Around, and Afterthoughts (On Documentary Photography)", *The Contest of Meaning: Critical Histories of Photography*,

- Richard Bolton (red.), The MIT Press 1992, s. 303 ff.
- 6 Donna Haraway: *Apor Cyborger och kvinnor*, Brutus Östlings Bokförlag 2008, s. 242.
- 7 Trinh T. Minh-ha: *Framer Framed*, Routledge 1992, s. 113.
- 8 Trinh 1992, s. 113.
- 9 Lena Martinsson: "Vid sidan av - Om besök, ovänskap och postkolonial kritik", *Friendship in Feminist Conversation*, Mia Liinason m.fl. (red.), Gothenburg Gender Studies 7 2009, s. 198.
- 10 Jfr. Katja Sarajeva: *Lesbian Lives - Sexuality, Space and Subculture in Moscow*, Stockholm University 2011.
- 11 Jfr. Karen Barad: *Meeting the Universe Halfway*, Duke University Press 2007, s. 135, 146-153.
- 12 Jfr. Rosi Braidotti: "Att bli kvinna: om förkroppsligade skillnader", *Posthumanistiska nyckeltexter*, C. Åsberg m.fl. (red.), Studentlitteratur 2012, s. 113.
- 13 Detta arbete utför jag som medlem i BLLF Sweden som är en stödorganisation åt pakistanska antislaterirörelserna BLLFS.
- 14 Trinh 2011, s. 42; Judith Butler: *Osäkra liv*, Sarah Clyne Sundeberg (övers.) Tankekraft 2011, s. 63.
- 15 Farida Shaheed & Aisha Lee Shaheed: *Great Ancestors. Women Claiming Rights in Muslim Context*, Oxford 2011.
- 16 Bruno Latour: *Reassembling the Social*, Oxford 2005, s. 108.
- 17 Se exempelvis Aiysha Madani: *A review of Contemporary Thought in Women Rights*, Poorab Academy 2005.
- 18 Butler 2011, s. 63.
- 19 Jfr. Butler 2011, s. 62.
- 20 Fanny Ambjörnsson: *Vad är queer?*, Natur och Kultur, 2006.
- 21 Tiina Rosenberg: *L-ordet*, Normal förlag, 2006, s. 73.
- 22 Judith Butler: *Gender Trouble*, Routledge 1990.
- 23 Se exempelvis Katharina Tollin: *Sida vid Sida*, Atlas 2011.
- 24 Jfr. Gayatri Chakravorty Spivak: *Att rätta orätt*, Tankekraft 2012, s. 92.
- 25 Jfr. Judith Butler & Gayatri Chakravorty Spivak: *Who Sings the Nation-State*, Seagull Books 2007.
- 26 Jfr. Gayatri Chakravorty Spivak: *Outside in the Teaching Machine*, Routledge 1993, s.4.
- 27 Jfr Rosi Braidotti: "Att bli kvinna: om förkroppsligade skillnader", *Posthumanistiska nyckeltexter*, Studentlitteratur 2012.
- 28 Jfr Margareta Lindholm: *Dubbelliv*, Kabusa 2003.
- 29 Cecilia Blomberg: "Konst på Pride-house", Kulturnyheter SR 2008/07/30.

Nyckelord

översättning, samtal, Trinh T. Minh-ha, transnationalitet, konstnärlig forskning, genusforskning, aktivism, queer, women's rights

Annica Karlsson Rixon

Akademin Valand
Box 132
405 30 Göteborg
akr@aview.se

Lena Martinsson

Institutionen för kulturvetenskaper
Box 200
405 30 GÖTEBORG
lena.martinsson@gu.se